

ΘΥΜΙΑΜΑ

Εβδομαδιαίο περιοδικό • Αριθμ. φύλ. 6
Συντάκτης: Επίσκοπος Ίερεμίας

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΓΟΡΤΥΝΟΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΑΣ

Διάκριση ουσίας και ενεργειών στον Θεό

1. Μιλᾶμε, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, γιὰ τὸ θέμα τῆς γνώσης τοῦ Θεοῦ· τὸ θέμα αὐτὸ ἔχει μίαν δίπλευρη ἀντιμετώπιση· ἀπὸ τὴν μίαν μεριά ὁ Θεὸς εἶναι ἀγνωστος καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶναι γνωστός· εἶναι ἄρρητος, ἀλλὰ καὶ ρητός. Αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὴν «διπλὴν» τῆς Φύσης Του,¹ πού εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπόκρυφη, ἀφ' ἑτέρου δὲ φανερή. Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία μας λέει: Ὁ Θεὸς εἶναι ἀγνωστος καθ' ἑαυτὸν, κατὰ τὴν οὐσία Του, ἀλλὰ εἶναι γνωστός ἀπὸ τὶς ἐνεργειές Του. Εἶναι ἐπιγραμματικὴ αὐτὴ ἡ διατύπωση τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, πού ἔκανε σὲ διάλογό του μὲ τὸν ἀντίπαλό του Νικηφόρο Γρηγορά: «Τοῦ Θεοῦ τὸ μὲν ἀγνωστόν ἐστὶ τὸ δὲ γνωστόν, καὶ τὸ μὲν ἄρρητον τὸ δὲ ρητόν· ἀγνωστός ἐστὶ ὁ Θεὸς ἐκ τῶν κατ' αὐτόν, γνωστός δὲ ἐκ τῶν περὶ αὐτόν φυσικῶν ἐνεργειῶν».

Ἡ Ὁρθοδοξία κάνει μίαν διάκριση ἀνάμεσα στὴν οὐσία, τὴν φύση ἢ τὴν ἐσώτερη ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὴν μίαν πλευρά καὶ στὶς ἐνεργειές Του, τὶς λειτουργίες ἢ τὶς δραστηριότητές Του ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἔτσι διαφυλάσσεται καὶ ἡ ὑπερβατικότητά Του (ἢ ἑτερότητά Του) καὶ ἡ ἐγγύτητά Του. Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ παραμένει πάνω καὶ πέρα ἀπὸ μᾶς, ἀλλὰ οἱ ἐνεργειές Του κατέρχονται σὲ μᾶς. Εἶναι πολὺ δυνατὰ τὰ λόγια τοῦ Μεγάλου Βασιλείου: «Ἡμεῖς ἐκ τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζομεν λέγομεν τὸν Θεόν... Αἱ γὰρ ἐνεργεῖαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν».²

Ἄς πάρουμε τὸ παράδειγμα τοῦ ἡλίου, γιὰ νὰ νοήσουμε τὴν διάκριση οὐσίας καὶ ἐνεργείας στον Θεό. Ὁ ἥλιος ἔχει τὸ καυτό του σῶμα, μὲ τὸ ὁποῖο δὲν μποροῦμε καθόλου νὰ ἔρθουμε σὲ ἐπαφή, γιατί θὰ μᾶς κατακάψει, θὰ μᾶς κάνει στάχτη· αὐτὸ ἅς τὸ ποῦμε εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ἡλίου. Ἀλλὰ ὁ ἥλιος ἔχει καὶ «ἐνεργεῖες», τὶς ἀκτίνες του καὶ τὴν θερμότητά του, στὶς ὁποῖες μετέχουμε καὶ ἔχουμε φῶς καὶ θερμότητα. Ἔτσι, κατὰ τὸ παράδειγμα αὐτό, λέμε ὅτι στον Θεό ὑπάρχουν οὐσία καὶ ἐνεργεῖες· καὶ κατὰ μὲν τὴν οὐσία Του ὁ Θεὸς εἶναι ἀμέθεκτος, δὲν μποροῦμε δηλαδὴ νὰ ἔρθουμε σὲ ἐπαφή μαζί Του, κατὰ δὲ τὶς ἐνεργεῖες Του εἶναι μεθεκτός καὶ ἔχουμε κοινωνία μαζί Του.³

1. Ἡ λ. «φύση» γιὰ τὸν Θεὸ πρέπει νὰ χρησιμοποιεῖται μὲ ἐπιφύλαξη, γιατί, ὅπως ἡ ἀντίστοιχη λατινικὴ λέξη «natura», ἔχει τὴν ἔννοια τῆς προέλευσης, τῆς γέννησης, πού δὲν πρέπει νὰ νοεῖται γιὰ τὸν ἄκτιστο Θεό. Χρησιμοποιεῖται ὅμως ἡ λέξη στὴν θεολογία μας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Πατέρων (βλ. Παναγ. Χρήστου, *Τὸ Μυστήριον τοῦ Θεοῦ*, σ. 29).

2. Ἐπιστολὴ 234, 1. BEP 55,283.

3. Τὸ παράδειγμα εἶναι τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ: «Ὡς γὰρ ὁ ἥλιος καὶ ἡ ἀκτὶς καὶ ὅθεν ἡ ἀκτὶς καλεῖται, καὶ ὁ μὲν ἀπρόσιτος, ἡ δὲ προσιτὴ ὡς ὑφειμένη καὶ οὐ δύο φῶτα οὐδέ δύο παρά τοῦτο ἥλιοι, οὕτω θεότης καὶ φύσις καὶ οὐ δύο θεότητες εἰσιν» (B' 119). Καὶ ὁ ἴδιος πατὴρ λέει ἄλλου: «Ἀμέθεκτος ἄρα καὶ μεθεκτός ὑπάρχει ὁ αὐτός Θεός, ἐκεῖνο μὲν ὡς ὑπερούσιος, τοῦτο δὲ ὡς οὐσιοποιόν ἔχων

2. Ἡ οὐσία δηλώνει τὴν ἀπόλυτη ὑπερβατικότητα τοῦ Θεοῦ, οἱ ἐνέργειες δηλώνουν τὴν ἐγγύτητα καὶ τὴν πανταχοῦ παρουσία. Ὅταν οἱ Ὀρθόδοξοι μιλοῦν γιὰ τίς θεῖες ἐνέργειες, ἐννοοῦν τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ μέσα στὴν δραστηριότητά του καὶ τὴν αὐτοαποκάλυψή του. Ὅταν ἓνας ἄνθρωπος μετέχει στίς θεῖες ἐνέργειες, αὐτὸς ἀληθινὰ μετέχει στὸν ἴδιο τὸν Θεό, ὅσο αὐτὸ εἶναι δυνατό γιὰ ἓνα δημιουργήμα.

Ὁ Θεός μας, λοιπόν, ἀγαπητοί μου, ὄντας οὐσία καὶ ἐνέργειες, εἶναι καὶ ἄγνωστος καὶ γνωστός καὶ ἄρρητος καὶ ρητός καὶ κρυμμένος καὶ ἀποκαλυμμένος. Αὐτὴ τὴν «διπλὴν» τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκφράζουν πολὺ ὠραῖα αὐτὰ τὰ δύο χωρία τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου, πού φαίνονται ἀπὸ πρώτη ὄψη σὰν ἀντιφατικά: «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε» (1,18) καὶ «Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα» (14,9). Καὶ ὁ μακαριστὸς καθηγητὴς Παναγιώτης Χρήστου ὑπομνηματίζει ὠραῖα: «Κανεὶς δὲν βλέπει τὸν Θεό, ἀλλὰ βέβαια αὐτὸς πού βλέπει τὸν Χριστό, βλέπει καὶ τὸν Θεό. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβῃ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὅποιος κατορθώσει νὰ διεισδύσῃ στίς θεῖες ἐνέργειες, ὅπως ἐκδηλώνονται στό ἔργο τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, βλέπει τὸν Θεό. Δὲν εἶναι ἀντιφατικές οἱ ἐκφράσεις τοῦ Ἰωάννη στὰ δύο αὐτὰ χωρία· εἶναι ἀπλῶς δηλωτικές τῆς διπλῆς ὀψεως τῆς θείας φύσεως».⁴

Λόγω τῆς «διπλῆς» αὐτῆς τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀκαταληψίας Του, δηλαδή, ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά καὶ τῆς προσέγγισής Του ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἱερό δέος καὶ θαυμασμό πρὸς τὸν Θεό, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀγάπη καὶ ἔλξη πρὸς Αὐτόν. Πραγματικά, ὅσο ὁ Θεός μένει ἀκατάληπτος, προκαλεῖ ἱερό δέος· ὅσο κατανοεῖται καὶ μᾶς ἔλκει πλησίον Του, μᾶς γεμίζει μὲ ἀγάπη καὶ γλυκύτητα. Αὐτὰ τὰ δύο τὰ ἐκφράζει πολὺ ὠραῖα αὐτὸς ὁ σύντομος λόγος τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θεολόγου: Ἡ φύση τοῦ Θεοῦ, λέει, ἔχει δύο ὀψεις «ἵνα τῷ ληπτῷ μὲν ἔλκη, τῷ δὲ ἀλήπτῳ θαυμάζηται».⁵

3. Ἡ διάκριση αὐτὴ τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας στὸν Θεό εἶναι ἀναγκαία· γιατί, ἂν δὲν ὑπάρχει αὐτὴ ἢ διάκριση, πῶς θεώνεται ὁ ἄνθρωπος πετυχαίνοντας ἔτσι τὸν σκοπό του; Θεώνεται συμμετέχοντας στὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ; Αὐτὸ δὲν εἶναι ποτέ δυνατόν. Πέφτουμε στὴν πλάνη τοῦ πανθεισμοῦ, ἂν τό ποῦμε αὐτό. Ὁ ἄνθρωπος θεώνεται διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ὁποίων, ὅπως εἶπαμε, καὶ γνωρίζουμε τὸν Θεό. Τὴν διάκριση αὐτὴ οὐσίας καὶ ἐνεργείας στὸν Θεό δὲν μπόρεσαν νὰ κάνουν διάφοροι αἵρετικοί, παλαιότερα ὁ Εὐνόμιος καὶ ἀργότερα ὁ πολέμιος τοῦ Παλαμᾶ, ὁ δυτικὸς Βαρλαάμ.

Ὅπως πρέπει νὰ τονίζουμε τὴν ὑπερβατικότητα καὶ τὸ ἀκατάληπτο τοῦ Θεοῦ, ἔτσι πρέπει νὰ τονίζουμε καὶ τὴν ἐγγύτητα τοῦ Θεοῦ σὲ μᾶς διὰ τῶν ἀκτίστων Του ἐνεργειῶν. Οἱ Δυτικοὶ πού κήρυξαν τὸν Θεὸ ὡς οὐσία μόνο, χωρὶς ἐνέργειες, σείονται ἀπὸ τὰ συνθήματα τῶν νέων τους, «πέθανε ὁ Θεός»!... Ὁραῖα τὰ εἶπε ὁ ἅγιός μας πατέρας Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς στὸν δάσκαλο τῶν Δυτικῶν Βαρλαάμ: «Θεὸς ἀνενέργητος» (χωρὶς, δηλαδή, θεῖες ἐνέργειες), σημαίνει «Θεὸς ἀνύπαρκτος»! Στὸν κουρασμένο καὶ ἀπογοητευμένο ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας πρέπει ἰδιαίτερα νὰ τονίζουμε ὅτι ὁ Θεός εἶναι πολὺ κοντὰ μας μὲ τίς θεῖες Του ἐνέργειες.

Με πολλές εὐχές, † Ὁ Μητροπολίτης Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Ἱερεμίας

δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν παραδειγματικήν καὶ τελικήν τῶν πάντων». (Α' 677). Βλ. Μ. Φαράντου, *Η ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ* σ. 532.

4. Στό βιβλίό του, *Τό Μυστήριο Τοῦ Θεοῦ* σ. 31.

5. Λόγος 38, 7. MPG 36,317C.